

NATURA 2000-GEBIED: 057 VELUWE
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 14 SEPTEMBER 2016

Aanwezig namens Provincie:

Aanwezig namens Terreinbeheerder:

Overige aanwezigen:

Datum bezoek:

14 september 2016

Doel

Het doel van het bezoek is na te gaan of de stikstofgevoelige habitattypen in het Natura 2000 gebied Veluwe zich ontwikkelen zoals beschreven in de PAS-gebiedsanalyse voor dit gebied. Omdat we nog in het begin van de eerste PAS-periode staan, zijn daarnaast ook voorgenomen en genomen maatregelen besproken en bekeken.

Als voorbereiding op het veldbezoek is de gebiedsanalyse bestudeerd en is de beheerder bevraagd m.b.t. eerder waargenomen signalen uit het veld. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring in het kader van PAS. Tijdens het veldbezoek is alleen gekeken naar visueel waarneembare aspecten.

Bijlage:

- kaarten met de locaties die zijn bezocht en de gelopen routes;
- toelichtende foto's.

Bevindingen

Doordat de Veluwe een groot gebied is, is het niet mogelijk om alle locaties met stikstof gevoelige habitattypen te bezoeken. Dit jaar is gekozen aandacht te besteden aan de stikstofgevoelige typen H2310 Stuifzandheide met struikheide en H2330 Zandverstuivingen. Door de terreinbeheerders zijn de te bezoeken terreinen uitgezocht: het Kootwijkerzand (SBB) en het Hulshorsterzand (NM). Verder is de recent ingerichte heidecorridor tussen het Hulshorsterzand en de Elspeetse heide kort bezocht. In bezochte gebieden zijn de actueel aanwezige habitattypen bekeken. Met de beheerders zijn genomen en voorgenomen maatregelen en andere thema's met relatie tot de PAS-doelen en de Natura 2000 doelen besproken.

Onze waarnemingen/bevindingen/discussies zijn:

Tijdens bezoek Kootwijkerzand (ochtend):

- In het Kootwijkerzand zijn 10 tot 15 jaar geleden in het kader van Effect gerichte maatregelen (OBN) diverse maatregelen uitgevoerd gericht op herstel van het stuifzand.
Deze maatregelen betroffen boskap t.b.v het verbinden van geïsoleerde gelegen stuifzandenterrein, het verwijderen van bos om de windwerking op stuifzandterrein te vergroten en plaggen/chopperen/frezen van vastgelegde zandverstuivingsvegetaties ten einde weer aangrijpingspunten (kaal zand) voor verstuiving te krijgen. Tijdens het veldbezoek is geconstateerd dat ondanks de uitgevoerde maatregelen het aandeel kaal zand weer drastisch is afgenomen en dat de exoot Grijs kronkels-teeltje ('tankmos') wederom (als voor de maatregelen) over grote arealen dominant aanwezig is. Op deze plekken is het zand vastgelegd en is geen verstuiving meer mo-

gelijk. Hiermee is het effect van de maatregelen te niet gedaan. Verontrustend is ook dat het dichtgroeien van de stuifzanden en dan met name ook de snelle vestiging van Grijs Kronkelsteeltje nu zo snel verloopt dat er geen/nauwelijks meer ruimte is voor trage successie naar gevarieerde korstmosvegetaties die een lange ontwikkelduur vragen (15-30 jaar).

De versnelde successie en alom aanwezige dominantie van Grijs Kronkelsteeltje is voor een deel te verklaren door de zachte winters van afgelopen jaren en dat de herstelmaatregelen soms op een verkeerde plek zijn genomen, maar hoofdoorzaak volgens de beheerder is het te hoge stikstofdepositieniveau van de afgelopen jaren. De gemodelleerde resultaten van Aeries geven voor 2014 en 2015 voor Kootwijkerzand een afname van de stikstofdepositie zien. Het Meetnetammoniak laat voor het meetpunt Kootwijkerzand voor de periode 2007-2014 een toenemende trend te zien in N-depositie. . . Door de overmatige N-depositie heeft de in de gebiedsanalyse beschreven effecten als versnelde successie doordat de stikstof limitatie wordt opgeheven, afname van de korstmosbedekkingen, toename van Grijs Kronkelsteeltje en verzuring van de bodem. Beheerders constateren verder dat de vestiging van kritische kortmossoorten uitblijft. De waargenomen ontwikkeling komt overeen met de in de herstelstrategie voor H2330 Zandverstuivingen geschetste versnelde successie als gevolg van te hoge stikstofdepositie en de nadelige gevolgen hiervan voor karakteristieke korstmossoorten.

- Door de verzuring van de bodem ontstaat er een disbalans in de mineralen voorraad van de bodem. Bodemverzuring treedt in dit systeem zeer snel op doordat in dit systeem momenteel alleen buffering door siliciumverwerking plaats vindt. Dit laatste proces is zeer traag. Met herstel van de mineralenbalans door bijvoorbeeld het toevoegen van steenmeel moet in dit van nature zeer arme systeem zeer terughoudend omgegaan worden. Er is nog onvoldoende bekend over de (langere termijn) gevolgen hiervan voor de habitattypen en de fauna. Mogelijk kan in OBN kader hier meer kennis over worden vergaard. Dit geldt ook voor de gevolgen van de verstoring van de mineralenbalans voor de kruidenrijkdom. Het huidige onderzoek aan toevoegen van steenmeel vindt plaats in bossen en droge heide. Op de Hoge Veluwe liggen een aantal onderzoeksplots in stuifzand heide. Mogelijk die plots aanknopingspunten voor vervolgonderzoek of oplossingen.
- De conclusie wordt getrokken dat de effectiviteit van de herstelmaatregelen onder deze hoge N-depositiedruk beperkt blijft. Met name over de kansen voor kritische korstmossenvegetaties onder de huidige N-depositie bestaan twijfels. Met het nemen van extra maatregelen zoals nu geformuleerd in de gebiedsanalyse in zandverstuivingen moet erg voorzichtig om worden gegaan: hoewel daarmee de successie wel weer opnieuw kan worden terug gezet, lijkt intensiever beheer te leiden tot afname van de biodiversiteit (de behandeling is erger dan de kwaal).
- Naar aanleiding van de veldwaarnemingen die een tegenvallend herstel laten zien en twijfels over de effectiviteit van beschikbare maatregelen voor behoud en herstel spreken beheerders en provincies het volgende af:
 - Provincie brengt samen met beheerders het komende jaar de trends in de kwaliteit van de habitattypen H2310 Stuifzandheide met struikheide en H2330 Zandverstuivingen in beeld. Hiervoor worden historische gegevens en gegevens verzameld in het kader van de SNL-monitoring en Natura 2000/PAS monitoring bij elkaar gebracht.
 - Op basis van deze trends en indien daartoe aanleiding is, vraagt de provincie aan het OBN deskundigenteam Droog zandlandschap advies over de mogelijkheid voor het nemen van herstelmaatregelen en indien nodig ook te kijken naar maatregelen die niet in de huidige herstelstrategie zijn opgenomen.
- SBB stelt momenteel samen met M. Riksen (WUR Wageningen University en Research) een herstelplan voor het Kootwijkerzand. In dit plan worden de te nemen herstelmaatregelen nader uitgewerkt en vormen de basis voor SKNL PAS en SKNL

2000 Kootwijkerzand.

- Herstel van stuifzanden is niet eenvoudig doordat maatregelen gericht op de vergroting van de buffercapaciteit tegen verzuring niet/nauwelijks mogelijk zijn. Mogelijke oplossingen (toevoegen mineralen) zitten nog in de onderzoeksfase en zijn nog geen bewezen PAS-maatregelen. Daarnaast is het de vraag of herstel van de buffercapaciteit bij de nog steeds hoge N-depositie een duurzame maatregel is. Effect gerichte maatregelen zoals oppervlakkig plaggen blijven nodig zolang de N-depositie de kritische depositiewaarde overstijgt. Uit de voorlopige resultaten van [REDACTED] komt naar voren dat frequent oppervlakkig plaggen (voorlopig) nodig blijft voor behoud en herstel van het habitatype. In de gebiedsanalyse is oppervlakkig plaggen niet als PAS maatregel beschreven omdat plaggen onderdeel uit maakt van regulier beheer. Gebleken is echter dat de gewenste plagfrequentie hoger ligt dan bij regulier beheer. NB! Onder plaggen worden hierbij alle bodembewerkingen verstaan waarbij organisch materiaal wordt los gemaakt en/of verwijderd, variërend van oppervlakkig eggen (culteren), tot plaggen, zeven en afvoeren.
- SBB zal in het najaar op basis van het herstelplan voor het Kootwijkerzand in overleg treden met de provincie over de te nemen maatregelen en de (PAS-)financiering hiervan. Onderdeel hiervan is de benodigde hogere plagfrequentie.
- Beheerders vragen bijzondere aandacht voor de zeer gespecialiseerde fauna in stuifzanden. Door de veranderingen die optreden in stuifzanden als gevolg van N-depositie (versnelde successie, mineralen onbalans) en effectgerichte maatregelen staat deze fauna (bv zandhagedis, kommavlinder, kleine heivlinder) onder druk. Bij het nemen van herstelmaatregelen is aandacht nodig voor het behoud en herstel van randen, overgangen en reliëf. Beheerder geeft aan dat in het Kootwijkerzand de bijzondere, op deze gebieden gespecialiseerde fauna nog steeds aanwezig is (maar in afgelopen decennia sterk achteruit is gegaan en nog steeds sterk onder druk staat). De beheerder neemt voor bijvoorbeeld de kleine heidevlinder gerichte maatregelen door de aanleg van kleine plagplekken.
- Beheerder geeft aan dat de bodem in het Kootwijkerzand door de verzuring versneld zal zijn uitgeoogd. Echter in de bodem zullen zeker nog bodemlagen aanwezig met enige buffering (hogere buffering dan de toplaag). Door uitstuiving kunnen (mogelijkheid hiertoe is afhankelijk van het bovenliggende substraat en de positie in het landschap) deze reservoirs aangeboord worden. Echter zolang de N-depositie nog te hoog is zullen deze reservoirs ook snel uitgeput raken. Dit vraagt dus grote zorgvuldigheid en oog voor de langere termijn voor het aanspreken hiervan.
- Beheerder laat zien dat er in het systeem plekken zijn waar eik zich heeft gevestigd. Mogelijk dat dit soort situaties zich op langere termijn kunnen ontwikkelen tot oud eikenbos (weliswaar geen oorspronkelijke bosbodem). SBB geeft aan dat zij op landschapsschaal aan het nadenken zijn over de toekomst plekken voor oud eikenbos. Feitelijk geldt dit voor alle habitattypen op de Veluwe, de huidige ligging hoeft niet maatgevend te zijn voor behoud op langere termijn. Implementatie van een visie van SBB vergt goede afstemming met de Natura 2000 regelgeving, visie-ontwikkelingen en doorontwikkelingen in definities. Binnen grote eenheden vergt de (onzeke) ontwikkeling en reallocatie van habitattypen gestuurd door spontane natuurlijke processen eveneens een goede afstemming met de Natura 2000 regelgeving.
- Binnen het Kootwijkerzand kan uitbreiding van H2310 Stuifzandheide met struikheide ten koste gaan van H2330 Zandverstuivingen. Op basis van het plan van Riksen zal SBB hierover het gesprek aangaan met de provincie.
- Beheerder geeft aan dat voor de Natura 2000 doelsoorten die gebruik maken van stuifzanden (bv duinpieper en tapuit) vooralsnog geen specifieke maatregelen worden genomen, anders dan het handhaven van rust door een goede recreatieve zoning, blijvende aandacht voor geleidelijke overgangen van heide naar bos, zandplekken etc.
- In de volgende Aeries-versie worden PAS leefgebieden opgenomen. Met name op

plekken waar nu geen habitatype aanwezig is binen het Natura 2000 gebied zal dit gevolgen kunnen hebben. De provincie zal het gesprek met de beheerders aangaan om te bezien wat deze leefgebieden betekenen in de zin van extra maatregelen nemen.

Tijdens bezoek Hulshorsterzand (middag):

- In het Hulshorsterzand zijn de afgelopen 4 jaar maatregelen uitgevoerd ter herstel van het stuifzandsysteem. Er is bos gekapt ter herstel van de windwerking en habitatontwikkeling ter plaatse, delen van het terrein zijn oppervlakkig geplagd zodat het zand weer aan de oppervlakte is gekomen en weer kan versuiven en er vindt drukbegrazing met schapen plaats. Hiermee zijn de PAS maatregelen al uitgevoerd. Het resultaat laat zich zien in bijvoorbeeld nieuw ontwikkelde H2310 Stuifzandheide met struikheide op locaties waar bos in gekapt, zones waar stuivend zand accumuleert in stuifduinen en het terugdringen van vermossing. Beheerder laat zien dat veel aandacht is besteed aan het behoud van het reliëf (geheel plaggen van een stuifzandheuvel leidt tot wegblazen van het reliëf) en veel randlengte. Reliëf en randlengte is essentieel voor de fauna van de zandverstuivingen.

Het stuifzand wordt open gehouden door te cultureren (oppervlakkig eggen). Hierdoor komt de vegetatie op de bodem te liggen en verdroogt. Verdere successie (en het dichtgroepen met grijs kronkelsteeltje) wordt hiermee voorkomen indien de maatregel tijdig wordt genomen.

- Beheerders geeft aan dat er veel illegale recreatie in de vorm van crossen met motoren en rijden met auto's plaatsvinden. Dit leidt tot spoorvorming met langdurige visuele hinder, verstoring van de fauna, lawaaioverlast en lokaal aantasting van de vegetatie. In de gebiedsanalyse is aangegeven dat de recreatie geen knelpunt vormt voor betrokken habitattypen. Habitatrichtlijnsoorten als nachtzwaluw hebben echter wel te leiden onder illegale recreatie.

In het Natura 2000 beheerplan is aangegeven dat er een recreatiezoneringsplan voor de Veluwe wordt opgesteld. Tevens zal de provincie een handavingsplan voor de Gelderse Natura 2000 gebieden opstellen. In deze beide plannen zal aandacht besteed moeten worden aan de recreatie problematiek en de kansen die een goede zonering in combinatie met handhaving biedt voor uitbreiding en kwaliteitsverbetering van de leefgebieden voor Natura 2000 doelsoorten en typische soorten. Beide plannen maken momenteel geen onderdeel uit van het PAS maatregelen pakket.

Tijdens bezoek heidecorridor Hulshorsterzand – Elspeetse heide (eind middag):

- Beheerder heeft in een corridor van minimaal 50 meter tot enkele honderden meters breed een verbinding tussen twee heide gebieden ingericht door het kappen van bos. Het betreft een reeds uitgevoerde PAS maatregel.
- In de corridor is de bodem niet geplagd om ten behoeve van de fauna te sterke verarming te voorkomen. Verder staat er in de corridor veel dood hout ten behoeve van de fauna. In de corridor vindt (druk) begrazing plaats met schapen.
- Het voorlopige succes van de corridor komt bijvoorbeeld naar voren door de groter worden populatie van de levendbarende hagedis, de vestiging van de adder, een broedgeval van de grauwe klauwier en een intensief gebruik door herten.
- Onderdeel van de corridor is een stukje H4010A vochtige heiden met klokjesgentiaan.

Conclusie

De volgende aandachtspunten ten aanzien van de stikstofgevoelige habitattypen H2310 Stuifzandheide met struikheide en H2330 Zandverstuivingen zijn naar voren gekomen:

- In het verleden genomen herstelmaatregelen laten tegenvallend herstel zien van met name H2330 Zandverstuivingen. Hierdoor ontstaan twijfels over de effectiviteit van beschikbare maatregelen voor behoud en herstel. Naar aanleiding hiervan spreken beheerders en provincies het volgende af:
 - Provincie brengt samen met beheerders het komende jaar de trends in de kwaliteit van de habitattypen H2310 Stuifzandheide met struikheide en H2330 Zandverstuivingen in beeld. Hiervoor worden historische gegevens en gegevens verzameld in het kader van de SNL-monitoring en Natura 2000/PAS monitoring bij elkaar gebracht.
 - Op basis van deze trends en indien daartoe aanleiding is, vraagt de provincie aan het OBN deskundigenteam Droog zandlandschap advies over de mogelijkheid voor het nemen van herstelmaatregelen en indien nodig ook te kijken naar maatregelen die niet in de huidige herstelstrategie zijn opgenomen.
- Er is meer kennis nodig van de effecten van de verstoring van de mineralenbalans in de bodem op de flora en fauna en over de mogelijke effecten van de verbetering van de mineralenbalans door toedienen van steenmeel.
- Oppervlakkig plaggen (in ruime zin) blijkt in de praktijk met een hoge frequentie nodig om H2330 Zandverstuivingen in stand te houden. Deze maatregel is echter niet als PAS-maatregel opgenomen, het wordt gezien als een reguliere beheermaatregel. Hierdoor krijgen beheerders deze maatregelen niet vergoed uit de PAS-middelen. SBB ziet dit als knelpunt. Provincie en SBB zullen hierover in gesprek gaan.
- Illegale recreatie door motoren en auto's zorgen voor verstoring in het terrein. Dit leidt onder andere tot vermindering van de kwaliteit van het leefgebied van soorten die van dit type terreinen gebruik maken. De provincie zal aan deze problematiek aandacht besteden in het op te stellen recreatie zoneringsplan en het handhavingsplan.

Dit verslag is vastgesteld door:

.....
Handtekening

(datum)

.....
Handtekening

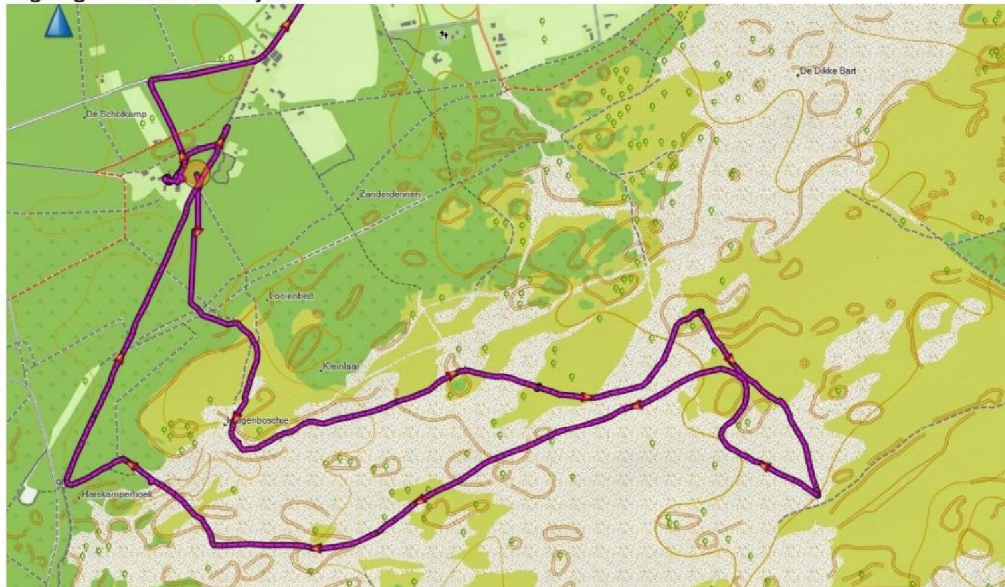
(datum)

.....
Handtekening

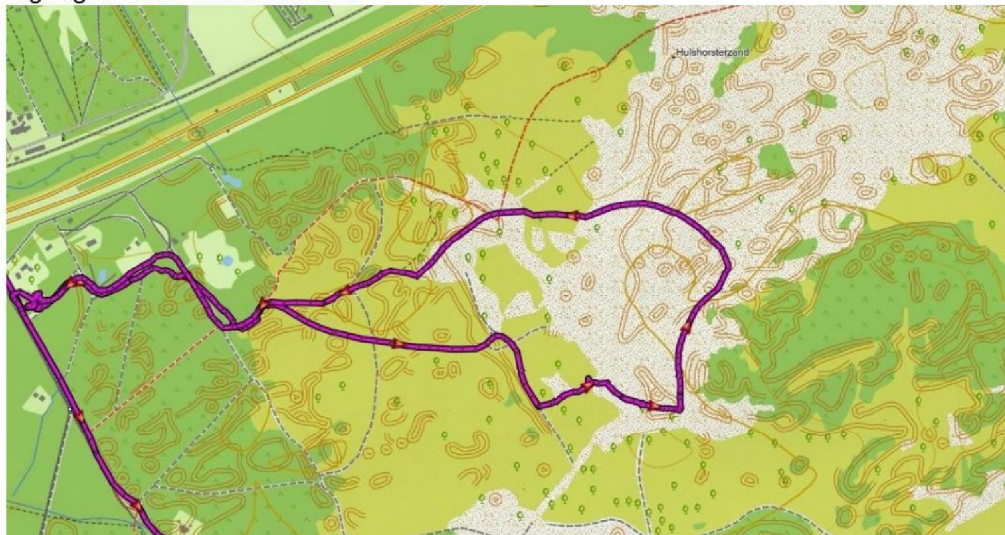
(datum)

Bijlage bij het verslag van het PAS veldbezoek aan Natura 2000-gebied: 057 Veluwe

Afgelegde route Kootwijkerzand

Afgelegde route Hulshorsterzand

Afgelegde route heidecorridor Hulshorsterzand-Elspeetse heide

H2330 Zandverstuivingen

H2310 Stuifzandheide met struikheide

H2330 Zandverstuivingen dichtgegroeid met grijs kronkelsteeltje

Plagplek ten behoeve van de kleine heidevlinder

Hersteld stuifzandlandschap Hulshorsterzand

Sporen van illegale recreatie

Recent gecultueerd stuifzandlandschap

Heidecorridor

